Бүтүү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 172 (9247) | Вторник, 1973 чылдың июль 24 | 1925 чылда үнезилеттингеп. | Өртээ 2 көп.

Шалыпкын, чидириг чокка!

Моторлар даажы соксавастаан

Доя ховуларының хевири хүн келирге-де өскерлип турар. Дүүн чаа-ла алдын сарыг тараа чалгып чыткан черлерни бүгүн трактористер кээп аңдарып, келир үеним дүжүдүнге хөрээнүнү белеткей берген тураалар.

Ол черде ийи мяллион гектарның тараазын тавычалай кестирген. Шөлдерде мотор даажы дүн-даа, хүн-даа дивейн, соксаал чок дагжап турар. Дүжүт дээш 16 мун ажыг комбайн ажылдап турар. Бир миллион гектар черниң тараазын бастырган.

Кубаньның ажыл-ишчилерп-биле чарыштан Доннуң мурнакчылары илереп турар. Чижээ, Егорлык районда «Рассвет» колхозтуң комбайнери И. П. Санин нормазын дыка ажырып, хүн дургузунда 103 гектар тараанны кестирген. Ам дыка хөй комбайнерлер ынчаар шалыпчы ёзу-биле ажылдап тураалар.

(СЭТА-ның корр).

Донда-Ростов.

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ БОЛГАШ ОБЛПРОФЧӨВҮЛЕЛДЕ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофсөвилелдер Чөвүлели 1973 чылдың ийиги кварталының социалистиг чарыжының түңнелин үндүргеп, дараазында коллективтерни чарыштың тиилекчилери деп санаан:

Үлетпүр бүдүрүлелериниден — **Тыва даг-дүгү комбинат (директору В. А. Ухов, партком секретары Д. М. Сваввильный, местком даргазы Х. Ч. Хунай-оол).** Коллектив продукция сайгарарының планын 110,4 хуу, ниити продукция бүдүрелиниң планын 107,4 хуу күүсеткен. Сайгарылгавың темпизин өстүрелиниң планын 15,6 хуу ажыр күүсеткен болгаш пландан ажыр 58 мун рубльдиң орулгазын алган.

Тудуг организацияларындан — **«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелези (начальниги И. А. Остапец, партия организациязының секретары В. П. Муравьев, местком даргазы А. Г. Конева).** Коллектив тудуг-монтаж ажылдарының планын 109,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 102,4 хуу күүсеткен. Керээ ёзугаар кылыр ажылдарны 8,5 хуу өстүрген, болгаш ажыл төлевиринің фондузундан 8,8 мун рубльди камнап алган.

Транспорт организацияларындан — **респотребсоюзтуң АТК-зы (директору П. Л. Маелов, партия организациязының секретары В. А. Головин, местком даргазы М. Я. Мельберг)** Коллектив чүге сөөртүрүүнүң планын 105,9 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүнүң планын 114,7 хуу күүсеткен болгаш бир тонна чүүке хамаарыштыр сөөртүлгениң бот-үнезин 4,1 хуу чигеткен болгаш 15 мун рубльди пландан ажыр алган.

Садыг организацияларындан— **Каа-Хем райпозу (даргазы А. Г. Переспоронин, партия организациязының секретары А. И. Петухова, местком даргазы А. Ф. Фомина).** Коллектив үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 101 хуу күүсеткен болгаш саарылга чарыдаддарын кызырган, пландан ажыр 2,7 мун рубльди алган.

Социалистиг чарышка тиилекчи болган коллективтерге партия обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофсөвилелдер Чөвүлелиниң шилчилир Кызыл туктарын тыпсыр.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинин, № 48 тудуг эргелелиниң, № 3 АТБ-ниң, Кызылсадыгның, дааранылга комбинадының коллективлериниң эки ажылдаанын демдеглээн.

Беш чылдың ниитпирлиг чылының күүне планын ажыр күүсеткир дээш социалистиг чаңыпты улам калбартырын партия Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, парткомнарга болгаш черчерде партия организацияларынга, адыларның профсөвилел обкомнарынга, үлетпүр тудуг, садыг болгаш транспорт организацияларының удурткучуларынга дааскан.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

ССРЭ-де улус өөредилгезиниң байдалының болгаш ниити ортумак, профессионал-техниктиг, тускай ортумак база дээди өөредилгени улам сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерниң дугайында

ССРЭ-де социализм тургузуушкуну, бүдүрүкчү күштериниң шапкын өзүлдези болгаш эртем-техниктиг дешилиг бүгү ниитилелдиң база хамааты бүрүзүнүң культура, ниити эртем-билиг деңнелин соксаал чок бедидерин, боттарының идейлиг болгаш моральдыг шынарларының, культуразының база профессионалдыг билиглериниң деңнелининг аайы-биле тедиишкинниг ажылдап, улус ажыл-агыйын, эртем, культураны бүгү хемчеглер-биле хөгжүдер талазы-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының салган соруглаларын күүседип, ниитилел, күүне амыдыралынга идепкейлиг киржип шыдаар, медеррелиг, бедик эртем-билиглиг кижилерни белеткээрин негеп турар. Ыңдыг болганда өзүп олурар салгалды коммунистиг ёзуга кижиндип, өөредирингге, бедик мергежиндиг ажылчыннарны болгаш тускай эртемниглерни белеткээрингге улус өөредилгезиниң бүгү системазының ролюн үргүлүг үлегдип турар.

ССРЭ-ге совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда сагыыг культура революциязын боттандырган, эртем, культураның бүгү байлактары ажылчы чоннарның калбак массаларының өнчүзү болу берген, ол совет улустуң, социалистиг ниитилелдиң болгаш күүрүнүң эрге-ажыктарынга бараан боон турар. Улус өөредилгезиниң ССРЭ-ге тургустунган демократтыг системазы хамаатыларның ортумак болгаш дээди эртем чедип ап, оларның чөгаадыкчы мергежилдерни, ниитилеаге идепкейлиин бүгү талалыг калбартып болур боттуг аргаларлыг болган турарын оларга хандырып берип турар.

Совет Эвилелинде аныяктарның ыяап-ла сес чыл школазы доозар өөредилгезин боттандырган, бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчиирин доозарының бүгү белеткелдерн тургустунуп турар. Профессионал-техниктиг, тускай ортумак болган дээди өөредилге дыка хөгжөөн. Чуртта школа назывы четпээн уругларның албан черлериниң, ниити эртем школаларының, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң калбак четкизи ажылдап турар.

ССРЭ-де экономиканың болган культураның чайгылыш чок хөгжүлдези улус өөредилгезиниң системазын доктаамал сайзыраңгайжыдар, ниити эртем школаларынга, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге башкылазыкын ажылының шынарын база өөреникчилерниң, студентилерниң белеткел деңнелин бедидер негелделяг.

ССРЭ-ниң чазаа 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң талазы-биле күүрүненин беш чыл планының дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге болгаш ССРЭ-ниң хообулузунга дүүштүр ниитя ортумак, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгеин база школа назывы четпээннерни кижиндерин улам хөгжүдүп, сайзыраңгайжыларывче угланган чугула хөй-хөй хемчеглерни боттандырган. Дээди өөредилге черлериниң студентилериниң болгаш профессионал-техниктиг база ортумак тускай өөредилге черлериниң сургуулдарының материаддыг, туртталга-амыдырал байдалдарын элээн экижидер хемчеглер алыр талазы-биле ажылдар чоруткан. Өөредилге-кижизидилге албан черлериниң башкыларының болгаш башкы ажылдакчыларның өскедаа категорияларының ажыл төлевирин бедиткен. Улус өөредилгезиниң талазы-биле хоойлужудулга сайзыраңгайжып турар.

Ыңдыг турбуже өзүп олурар салгалды өөредип, кижизидериниң херээн улам экижидип болур бүгү аргалар ам-даа четче ажыглаттынмайн турар. Ниитя эртем школаларындан болгаш өске-даа өөредилге черлеринден өөреникчилерниң суурукталып үнери үргүлүүлеп, өөредилге программаларын сайзыраңгайжырывче, өөредилгениң дешилелиг чаа-чаа методтарын болгаш техниктиг аргаларын ажыглаарывче чогуур кичээнген салдынмайн турар. Башкы кадрларны белеткээринде болгаш мергежилин бедидеринде четпестер бар. Түс-түс министерстволар болгаш ведомстволар, ажылчы чоннар депутаттарының чамдык чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери өөредилге-кижизидилге албан черлериниң бажыңнарын тудуп, септээринче, оларны амгы үениң таарымчалыг чаа деригери-биле хандырарывче эвээш кичээнгей салып турар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1. Экономиканы, эртем, культураны хөгжүдериниң, ниитилелдиң болгаш эртем, техниканың дешилгезиниң хереглеринге дүүштүр ниити ортумак, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилгени улам сайзыраңгайжыдарывче, бо беш чылда аныяктарның бүгү-ниитя ортумак өөредилгезинче шилчиирин доозарывче, профессионал-техниктиг, ортумак тускай база дээди өөредилге черлеринге мергежилдиг ажылчыннар, тускай эртемниглер белеткээрининң шынарын экижидеринче угланган хемчеглерни соксаал чок боттандырарын күүрүненин эң чугула соруглазы деп саналар.

2. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улус өөредилгезиниң талазы-биле ажыл-чорудулгазын болгаш совет хамаатыларының эртем-биляг деңнелин улам бедидер база улус ажыл-агыйының, эртем, культураның бүгү адырларынга мергежилдиг кадрлар белеткеп бээрин хандырар талазы-биле оон толевилээн хемчеглерни чүүлдүг деп көөр.

ССРЭ-де уаус өөредилгезиниң байдалының база ниитя ортумак, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилгеин улам ыяап сайзыраңгайжыдар хемчеглерниң дугайында айтырыгны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязынга чугаалажып турда, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының доктаамал комиссияларының эдеринчи илеткелдеринге база депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сагындырыгларын чугаалажып көөрүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

3. Ниити эртем школаларының, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылчорудулгазын улам ыяап экижидеринче угланган хемчеглер алырын ССРЭ-ниң Чыргыдыкчы министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле Күүрүне Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министерствозунга, ССРЭ-ниң өөредилге черлери бар министерстволарынга база ведомстволарывга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелинге, ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге, оларның күүсекчи комитеттеринге дагзыр.

Ооң-биле чергелештир эргежок чугула деп саналр түүлдер болза:

Урутларны болгаш аныяктарны кижизидеринге өөредилге биле кижизидилгениң чаңгыс аай болур чоруун, школаның, ог-бүленің болгаш хөй-ниитининг дем каттыштырын ажылдаарын, өзүп олурар салгалды өөредип, күш-ажылга кижизидерин коммунистиг тургузуушкунуун практиказыбиле холбаштырарын быжыглап турган, школаларга база өске-даа өөредилге черлеринге өөредилге-кижизидилге ажылын доктаамал сайзыраңгайжыдар;

өөредилге-кижизидилге албан черлерни таарыштыр тургузарын база мергежилдиг ажылчыннарны болгаш тускай эртемниглерни белеткээрин планнаарын экижидер; ылаңгыя көдээ черлерге өөредилге-кижизидилге албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарывче угланган хемчеглерни алыр; өөредилге-кижизидилге черлериниң тудуунун чоруун туралрын база шынарын болгаш ажыглалга чогуур өйүнде киирерин контрольдаарын күштедирер;

башкыларның болгаш өске-даа өөредилге-кижизидилге ажылдакчыларының ажылының шынарын бедидер, оларның мергежил билиглерин доктаамал бедидеринге эргежок чугула байдалдарның бар турарын хандырар;

ортумак эртемнит болурунче аныяктарны улам четче хаара тударын хандырар; кежээки (эолчеглиг) болгаш бот-өөредилгелиг ниити эртем школаларының ажылын экижидер;

бүгү тала-биле сайзыраңгай, техниктиг эртем-билиглиг, мергежилдиг аныяк ажылчыннарны белеткээрин хандырып турган, профессионал-техниктиг өөредилге черлеринге өөредилгенің шынарын бедидер; аныяк ажылчыннарны шуут бүдүрүлге черлеринге белеткээрин методика талазыбиле удуртурун экижидер;

дээди болгаш тускай отумак өөредилге черлерин доосканнарның теоретиктиг, профессионалдыг билиглериниң деңнелин бедидерин база эртем, техниканың чаа-чаа болгаш перспективтиг углавышкынларының аайы-биле кадрлар белеткээрин калбартырын хандырар.

Өөредилге-кижизидилге албан черлеринге дуза чедирер талазы-биле бүдүрүлге, албан черлериниң, колхоз, совхозтарның, өске-даа организацияларның, совет калбак хөй-ниитининг ажыл-чорудулгазын таарыштыр башкарарын экижидерин ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге, оларның күүсекчи комитеттеринге дагзыр.

ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

МОСКВА, КРЕМЛЬ.
1973 чылдың июль 19.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулга Үндезиннерин бадылаар дугайында

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ХООЙЛУЗУ

1 чүүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулга Үндезиннерин бадылаар болгаш 1974 чылдың январь 1-ден эгелеп ону күштүг болдурар.

2 чүүл. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулга Үндезиннерин күштүг болдурарының чурумун доктаадырын ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунга дагзыр болгаш ук Үндезиннер ёзугаар ССР Эвилелиниң хоойлужудулгазын доктаадыр.

3 чүүл. Эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазын ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулга Үндезиннерин барымдаалап доктаадырын эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге дагзыр.

4 чүүл. «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар болгаш ССРЭ-де улус өөредилгезиниң системазын улам ыяай хөгжүдер дугайында» 1958 чылдың декабрь 24-те үндүрген ССРЭ-ниң Хоойлузун 1974 чылдың январь 1-ден эгелеп күш чок болдурар. (ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Ведомостилери, 1959 ч., № 1, арын 5).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1973 чылдың июль 19.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ

Ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээрингге комсомолчуларның болгаш аныяктарның идепкейлиг киржилгезин хандырар соруглабиле ВЛКСМ обкомунуң бюрозу. Кедээ ажыл-агый министерстволуунуң коллегиязы, республиканың совхозтарының будүрүлге каттыжымышкыны июль 20-ден август 20-ге чедир шалыпчы айны чарлаар дугайында доктаалды хүлээп алган. Ооң-биле кады ниитиниң малынга чем белеткээрининг талазы-биле 1973 чылдың август 4-те комсомолчуларның болгаш аныяктарның Бүгү-республика субботнигин чорударын база-ла ол доктаалда айыткан.

Шалыпчы айны болгаш субботникти эрттирер талазы-биле ВЛКСМ обкомунуң секретары эш Г. С. Иргит даргалаан 8 кижи составтыг республика штавын тургускан.

Бо чугула ажыл-херекке комсомолчуларны болгаш аныяктарны, школачыларны, техникумнарның сургуулдарын, студентилерниң тудугжу отрядтарының кежигүннерин улам хөйү-биле киириштирер дээш ажылды бүгү талалыг калбартып, шалыпчы айны болгаш субботникти организаетыг, бедик деңнелге чорударын ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунга, районнар комитеттерине, комсомол эге организацияларынга, студентилерниң тудугжу отрядтарының республика штавынга ол доктаалда дагзып турар.

Комсомолчу-аныяктарны малга чем белеткээр шалыпчы бригадаларын болгаш отрядтарын тургускаш, оларга тодаргай даалгаларны бээр болгаш мал чеминиң белеткелчилериниң ортузунга социалистиг чарышты улам калбартып, ооң тиилекчилерни шаңнап-мактаарынга холбашкан немелде хемчеглерни ажылдап кылырын ол доктаалда демдеглээн. Чер-черге шалыпчы айны болгаш субботникти эрттирериниң талазы-биле штабтарны тургускулаан.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээрингге киржип турар ооллар, кыстарның ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш чогуур сагыш салышкынны илергейлээрин, оларны эргежок чугула техника болгаш чепсек-херекселбиле четчир санныг кылдыр хандырар дугайында хемчеглерни алырын райкүүсомнарның кодээ ажыл-агый эргелелеринге, совхозтар директорларынга болгаш колхозтар даргаларынга сүмелээн.

Ол хонуктан үндүрген түңнелди бөрымдаалаан, бо чугула ажыл-херекке идепкейлиг киришкен ооллар, кыстарны болгаш аныяктар коллективтерин ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижин, шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаар. Тываның ооллар, кыстары ниитиниң малынга четчир чем-суурну белеткээр ажылга эң идепкейлиг киржип, шалыпчы айның болгаш субботниктиң үезинде колхозтарга база совхозтарга улуг дузаны көргүзээр дээрзинге чигинир турбас.

„Шынның" болгаш радионуң каттышкан рейдизи

Мал чеминиң белеткелинде байдал кандыгыл?

Улуг-Хем — Тываның малчын районнарының бирээзи. Ооң одар-белчиирлиг хову-шөлдери делгем. Районда 190 мун өшкү, хой, 17 мун мыйыстыг бода мал, 3500 чылгы болгаш 6200 хаван бар. Ол хире хөй малды кезиир кыштан хүр-менди ажырар, оларны азырап, чемгерер дээш улуг-хемчилер 22575 тонна сиген, 62000 тонна силос, 2000 тонна сенаж, 250 тонна витаминнит далган белеткеп алыр сорулгалыг.

КЫЛЫР АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

Тоскуу беш чыл планының шиитпирлиг үшкү чылының бирги чартында Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы, чедиишкиннерлиг болганнар. Олар мал ажылының продуктуларын будуреринн болгаш ону күүрүнеге садарын дыка кевүдетпеннер. Район эргеден чартык чылда күүрүнеге сүт садарының планын 118,6, эттиг — 115,3, дүктүг — 129 хуу күүсеткен. Күш-ажылчы бедик көргүүлер ажыл-ишчи кижилерни четчир санныг мал чемин белеткеп алырынче, комбайннарны болгаш автомашиналарны бодик шынарлыг сеткеп алгаш, күскү дүжүт ажаан алдышкының шалыпкын болгаш кыска хуусаада чорударынче, ол шыпкаш кыпталаашкынга белеткелди организастыг чорударынче улам сорук киирип турар.

Амгы үеде район мал чеминиң белеткелинче киргеп.

Сиген кеаилдеп, ооң белеткели шыкаш харыысалгалыг ишто чүгле колхоз, совхозтарның ажыл-ишчилери эвес, а район төвү —Шагаан-Арыг хоорайның албан, организация, будүрүлге черлериниң болгаш кедээ суурларда хөй-ниити организацияларының төлөлери киржип турар. Мал чеминиң белеткелинге олар боттарының эвээш-биче-даа бол үлүг-хуузун киирерлер. Ол дугайын партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеп болгаш хөй-ниити организацияларының удурткучуларынга даалгаларны берип, кылыр ажылдарның хемтээлдерин тозаргайлаан.

БАШТАЙГЫ ЧЕДИИШКИННЕР БОЛГАШ ЧЕТПЕСТЕР

Күш-ажылды кайда эки организастаанныл, мында үүлеторек будүнгүр, темп бедик болуур. Ону «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа болгаш Торгалыг салбырларының чижээнден көрдүвүс. Ол салбырларның сигенчилери чаңгыс-черде ажыдап турар. Олар ам Кожайже көже берген. Кайызының-даа көргүзүглери эки, сарааттаан сиген-даа хөй. Ынчангаш амгы үеде ук совхоз мал чеминиң белеткелинге олар боттарының эвээш-биче-даа бол үлүг-хуузун киирерлер. Ол дугайын партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеп болгаш хөй-ниити организацияларының удурткучуларынга даалгаларны берип, кылыр ажылдарның хемтээлдерин тозаргайлаан.

Күш-ажылды кайда эки организастаанныл, мында үүлеторек будүнгүр, темп бедик болуур. Ону «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа болгаш Торгалыг салбырларының чижээнден көрдүвүс. Ол салбырларның сигенчилерн чаңгыс-черде ажыдап турар. Олар ам Кожайже көже берген. Кайызының-даа көргүзүглери эки, сарааттаан сиген-даа хөй. Ынчангаш амгы үеде ук совхоз мал чеминиң белеткелинге олар боттарының эвээш-биче-даа бол үлүг-хуузун киирерлер. Ол дугайын партияның Улуг-Хем райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеп болгаш хөй-ниити организацияларының удурткучуларынга даалгаларны берип, кылыр ажылдарның хемтээлдерин тозаргайлаан.

Совхозтуң Торгалыг салбырының сигенчи бригадазы 1378 тонна сиген, 300 тонна сенаж, 8520 тонна силос белеткээр планныг. Соруглга үлүг, кылыр ажыл хөй. Ынчангаш салбырның удурткучулары сараат салыр ийи, волокушалыг үш, грабльдиг дөрт, сиген кезер үш трактору 15 кижи составтыг бригадада быжыглаан. Баштайгы хүннерден эгелээш-ле сиген белеткелинге өөрүнчүг түңнелдер көстүп келгилээн. Бригаданың кежигүннери кыска үенин дургузунда 306 гектар черниң сигенин кестирип, ооң 377 тоннаны белүп, сарааттаан.

Торгалыг салбырының сигенчилериндө мактанчыг, эки чүүлдер хөй. Машина-техника-даа үрелбээн, кижи бүрүзү хүн үлүүн үргүлүү ажыр күүседип келген. Улустуң үдүүр, чыдар черни эки хандырган. Ажылдың түңнелин хүнүүн-не үндүрүп турар. Мурнакчыларның саны оскен. Сиген кезикчилере Владимир Шелехов, Василий Попов, Монгуш Нарыс-оол, сарааттакчылар Кыргыс Суван-оол, Түлүш Солаан-оол, болдүрүкчүлер Иван Мижит, Николай Никитин ышкаш шалыпчыларга бригада чоргаарланыр.

Чодураның сигенчилери баштайгы хүннерде торгалыгжыларны ажып турган. А соолгу ийи-үш хонукта аштырыпкан. Олар 224 тонна сигенни болгеш, сарааттаан.

Ийи салбырның ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннери эки, өөрүнчүг-даа болза, оларның дыштанылгазын үгле лекция, беседа-биле кызыгаарлап турар. Сигенчилерниң чемненилгезин эки организаставаан. Эът үзүктели боор, сүт эккелбес таварыгалар бар.

Улуг-Шык — «Улуг-Хая» совхозтуң чылдың-на хөй сиген кезип, ажаан алыр черн. Ында бо чылын совхозтуң үш салбырының — Көк-Чыраанын, Арыг-Бажының, Хайыраканның сигенчилери ажылдап турар.

Көк-Чыраанның сигенчилери 135 тонна сигенни белеткеп алганнар. Механизастаттынган звенода 12 кижи бар.

Бир эвес көк-чыраажылар беш хонукта 7 сараат тургускан болза, Арыг-Бажының сигенчилери түгле чаңгыс сараат тургускан. Ону безин көк-чыраажыларның дузаазыбиле сараатталвнар. Чылдагаанын — сараат салыкчызының үрелгенивде болган.

Кайы-даа салбыр сенаж салырынче ам-даа кирбээн. Бир эвес Көк-Чыраа салбыры эртькен чылдың бо үеде 40 тонна сенажты салып алган болза, ам сигенниң эки, ногаан үезин халас эрттирип, чаңгыс-даа тонна сенаж салбааны алдептир. База бир четпес чүве —сигенчилерниң культурлуг дыштанылгазынче сагыш салбаны. Үш салбырның улузу чаңгыс черде турар болганда, ында кижиниң хөйү билдингир. Ынчала-даа турлагда шыдыраа, шашкы, хол-бөмбүү чок. Сигенчилер кино, концерт-даа көрбээн. Чем-биле хандырылга үзүктел чок-даа болза, чаңгыс аай.

«Найырал» совхоз эң куду көргүзүүлүг болуп турар. Ында чүгле 19 тонна сиген белеткеттинген. Ооң ангыла 35 тонна будук-бүрүвү белеткээн. Ооң 22 тонназын районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыннары Кара-Тал салбырга шефтээшкин дузазы-биле белеткээн, кыптатларда чедирип каан.

Мал чеминиң белеткелинче озаадан киргеп чылдатаанын чаңгыс: сиген эки үнмээн дээр хөөн бар. Улуг-Хемниң кыдында ортулуктарны сүт алган дээш сугнуң сыыгаарын манап турда-ла, каан, аяс хүннер эртип турар. А совхозтуң мурнунда соруглга улуг: 2004 тонна сиген, 1236 тонна силос, 400 тонна сенаж белеткээр. Ук эвээш арткан. Чүге дээрге август үнгеп соонда сиген сөөктелип, эки шынарларын чидирип эгелээр. Ынчангаш «Найыраадың» удурткучуларывың болгаш сигенчилериниң мурнунда үешкты камнап, организастыг ажылдаарынын айтырыгы турун келген. Ону совхозтуң директору эш Текеев, партком секретары эш Оюн дарый шиитпирлээр ужурлуг.

ЧАРЫШ ДУГАЙЫНДА БОДАЛДАР

Социалистиг чарышты организастап, ооң негелделерин канчаар боттандырып турарын удурткуу эштерден-даа, сигенчилериниң боттарындандаа сонуургап, айтырыг чордувус. Райовнуң ажыл-агыйларының чамдыктары мал чеминиң белеткелинче кирге-де 12—15 хонгаңда, а өскелери бир ай чоокшулай бергенде: «Чарыштың түңнелин ам-даа үндүрбөөн, мурнакчыларны шаңнаваан бис» деп харыылар бөөр болдулар. Шынында: «Социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар күш-ажылды беш хонуктан түңпээр, мурнакчыларны илередир оларвы шаңнап мактаарга деп, чаратпыр бижин, парлап каан негелделерлиг саазынарны «Күш-ажылдың хостуу» совхозта ажылчын комитет даргазы М. Д. Байысклан столуудан уштуп экжеп көргүстү. Ону «Улуг-Хая» совхозтуң Улуг-Шыкта сигенчилериниң турлаандандаа номчаан, «Найырал» совхозта ажылчын комитет даргазы Е. Д. Чамзырындандаа дыңнаан бис. Ажыы-биле чугаалаарга, социалистиг чарышты негелделер ажылдап кылыры-биле кызыгаарлап болбас-ла болгай.

Рейлиден кандыг ниитя түңнел үндүрүп болуруп? Районнуң колхоз, совхозтары мал чеминиң белеткелинче организастыг киргеш, башгайгы күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуп турза-даа, чамдык ажыл-агыйларда сигенниң үнүжү шоолуг эвес дээр хөөнге алыскаш, маажымнап, эки үени эртпирип турар. Ооң ыяай социалистиг чарышты дээштиг организаставайн, ооң түңнелин доктаамал үндүрбейн келгени — эрегелээшкиннин ужуу болган.

Дүжүт ажаан алдышкыны удавас эгелээр. Ооң бетинде районнуң партия, совет, кедээ ажыл-агый органнары мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү мооңнеп, олче чонну эвилелдеп турган, планныг онаалдаларын күүседип ап, ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну ужурлуг.

Каттышкан рейд бригадазы: **Н. Белек** — «Улуг-Хая» совхозта улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү, **Д. Араккаа** — радионуң Улуг-Хем районда редактор—организатору, **Б. Сылый-оол** — Торгалыг кедээ Совединиң депутады, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта сигенчи, **Д. Сиприн** — радионуң корреспондентизи, **Ш. Доржу** —«Шынның» корреспондентизи.

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ХООЙЛУЖУДУЛГА ҮНДЕЗИННЕРИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бистиң чуртка улус өөредилгезин, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге политиктиг, экономиктиг болгаш социал талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Төөрүнүң кыска үезинниң дургузунда совет нитилелдиң угаан-бодал амыдыралының бүгү талаларыга социалистиг идеология бадыткаттынган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле коммунизм тургузукчузу чаа кижиниң чаагай мөзү-шынарга кижизидеринең сорулгазы чедиишкинниг боттанып турар.

Улус өөредилгезиниң ёзулуг демократтыг системазы кижи төрелгетениң төөгүзүнде бир-ле дугаарында бистиң чуртка тургустунган, ССРЭ-ниң хамаатылары ортумак болгаш дээди эртемни чедип алырынга, а ол ышкаш түскай эртеминиң болгаш мергежилиниң аайы-биле ажыл алырынга боттуг эргелиг.

ССРЭ-ге социализмниң тиилелгези совет улустуң материалдыг чаагай чоруунуң, культурлуг болгаш эртем-билиг деңнелиниң чайгылыш чок өзүлдезин хандырган, школа назыны четпээн уругларның кижизидилгезинге таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Төөрүнүң кыска үезинниң дургузунда совет нитилелдиң угаан-бодал амыдыралының бүгү талаларыга социалистиг идеология бадыткаттынган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле коммунизм тургузукчузу чаа кижиниң чаагай мөзү-шынарга кижизидериниң сорулгазы чедиишкинниг боттанып турар.

Улус өөредилгезиниң ёзулуг демократтыг системазы кижи төрелгетениң төөгүзүнде бир-ле дугаарында бистиң чуртка тургустунган, ССРЭ-ниң хамаатылары ортумак болгаш дээди эртемни чедип алырынга, а ол ышкаш түскай эртеминиң болгаш мергежилиниң аайы-биле ажыл алырынга боттуг эргелиг.

ССРЭ-ге социализмниң тиилелгези совет улустуң материалдыг чаагай чоруунуң, культурлуг болгаш эртем-билиг деңнелиниң чайгылыш чок өзүлдезин хандырган, школа назыны четпээн уругларның кижизидилгезинге таарымчалыг байдалдарны тургузар, ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгезин дараалаштыр боттандырар болгаш аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчиир, профессионал-техниктиг, түскай ортумак болгаш дээди өөредилгени калбак хөгжүдези-биле, школаларга төрөөн дылының кырында өөренири, школа назыны четпээн уруглар албан чөрлөринин база школадан дашкаар албан чөрлөриниң четкизин калбартыры-биле, өөредилгенин бүгү хевирлериниң халас болуруныле, күрүне стипендияларының болгаш сургуулдарга база студентилерге материалдыг дузаламчының өске-даа хевирлериниң системазы-биле, бүдүрүлге өөредилгениниң база ажылчы чонуң мергежилин бедидеринге янзы-бүрү хевирлерин организастаары-биле хандыртынар.

Өзүп орар салгалды кижизидеринге болгаш өөредиринге эң таарымчалыг түүлдерни тургузар сорулга-биле ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы болза өзүп орар салгалдың өөредилгезиниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле совет хамаатыларның пёгелдерин база сайзыраңгай социалистиг нитилелдиң хереглелдерин эң долдур хандырар, улус ажылагыйын чогуур мергежилдиг ажылчыннар болгаш специалистер-биле хандырар дээш, улус өөредилгезиниң талазы-биле нитилел харылзааларын таарыштырар.

2 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы

Улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы болза амгы Үндезиннерден база оларга дүүштүр ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында үндүрер өске-даа хоойлужудулга актыларындан тургустунар.

3 ЧҮҮЛ. ССРЭ хамаатыларының өөренир эргези

ССРЭ-ниң хамаатылары ССРЭ Конституциязын ёзугаар өөренир эргелиг.

Ол эрге болза бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгези, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырары, өөредилгени амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуның практиказы-биле холбаштырарынга үндезилеен профессионал-техниктиг, түскай ортумак болгаш дээди өөредилгениң калбак хөгжүдези-биле, школаларга төрөөн дылының кырынга өөренири, школа назыны четпээн уруглар албан чөрлөриниң база школадан дашкаар албан чөрлөриниң четкизин калбартыры-биле, өөредилгенин бүгү хевирлериниң халас болуруныле, күрүне стипендияларының болгаш сургуулдарга база студентилерге материалдыг дузаламчының өске-даа хевирлериниң системазы-биле, бүдүрүлге өөредилгениниң база ажылчы чонуң мергежилин бедидеринге янзы-бүрү хевирлерин организастаары-биле хандыртынар.

Өзүп орар салгалды кижизидеринге болгаш өөредиринге эң таарымчалыг түүлдерни тургузар сорулга-биле ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы болза өөредилгениң херектерин сайзыраңгайжыдарынга, нитилелхарылзаларының ол адырынга социалистиг хоойлу-дүрүмнү улам ыяай быжыглаарынга идепкейлиг бараан болур сорулгалыг.

I бөлүк
НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң дугайында совет хоойлужудулганың сорулгалары

Улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы болза өзүп орар салгалдың өөредилгезиниң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле совет хамаатыларның пёгелдерин база сайзыраңгай социалистиг нитилелдиң хереглелдерин эң долдур хандырар, улус ажылагыйын чогуур мергежилдиг ажылчыннар болгаш специалистер-биле хандырар дээш, улус өөредилгезиниң талазы-биле нитилел харылзааларын таарыштырар.

2 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы

Улус өөредилгезиниң дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазы болза амгы Үндезиннерден база оларга дүүштүр ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң дугайында үндүрер өске-даа хоойлужудулга актыларындан тургустунар.

3 ЧҮҮЛ. ССРЭ хамаатыларының өөренир эргези

ССРЭ-ниң хамаатылары ССРЭ Конституциязын ёзугаар өөренир эргелиг.

Ол эрге болза бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгези, аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырары, өөредилгени амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуның практиказы-биле холбаштырарынга үндезилеен профессионал-техниктиг, түскай ортумак болгаш дээди өөредилгениң калбак хөгжүдези-биле, школаларга төрөөн дылының кырынга өөренири, школа назыны четпээн уруглар албан чөрлөриниң база школадан дашкаар албан чөрлөриниң четкизин калбартыры-биле, өөредилгенин бүгү хевирлериниң халас болуруныле, күрүне стипендияларының болгаш сургуулдарга база студентилерге материалдыг дузаламчының өске-даа хевирлериниң системазы-биле, бүдүрүлге өөредилгениң база ажылчы чонуң мергежилин бедидеринге янзы-бүрү хевирлерин организастаары-биле хандыртынар.

Өзүп орар салгалды кижизидеринге болгаш өөредиринге эң таарымчалыг түүлдерни тургузар сорулга-биле

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ССР ЭВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ХООЙЛУЖУДУЛГА ҮНДЕЗИННЕРИ

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арыда).

жилерге тывыскан бүдүрүлге разрядтарын, чергелерни, категорияларны ССРЭ-ниң бүгү бүдүрүлге, албан черлери болгаш организацияларының ыяап-ла барымдаалаар.

Чаа профессия талазы-биле өөредилгени шуут бүдүрүлге черинге эртken ийикпе мергежилин бедидип алган болгаш мергежил шылгалдазын чеднишкинниг дужааганнарга оларның өөренип алган тускай эртемниң база тывыскан разрядының, чергезиниң, категориязының дугайында чаңгыс аай майыктыг тереттилелин бээр.

VII бөлүк

ТУСКАЙ ОРТУМАК ӨӨРЕДИЛГЕ

35 ЧҮҮЛ. Тускай ортумак өөредилге черлери

Тускай ортумак эртем чедип алыр өөредилгени доктаатынган чурум ёзугаар тускай ортумак өөредилге черлеринге хамаарыштырган техникумнарга, училищелерге болгаш өске-даа өөредилге черлеринге боттандырар.

Тускай ортумак өөредилге черлеринге хүндүс, кежээ болгаш дашкаартан өөренир өөредилгени чорудуп болур.

Бүдүрүлгеге ажылдавышаан тускай ортумак өөредилге черлеринге өөренири улус ажыл-агыйының үүлбүрү адырларында ажылдап турар кижилерниң тускай эртем чедип алырының болгаш мергежилин бедидериниң хевири болур.

Тускай ортумак өөредилге черлери боттарының ажыл-чорудулгазын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүүлелиниң бадылаанын ССРЭ-ниң дээди өөредилге черлериниң дутайында дүрүмге болгаш ол дүрүмге дүүштүр дээди өөредилге черлери бүрүзүнүң ажылдап кылганы база дээди өөредилге черлериниң чагыртып турары министерствоунуң азы ведомствонуң бадылааны уставтарга үндезилеп чорудар.

36 ЧҮҮЛ. Тускай ортумак өөредилге черлериниң кол соругдалары

Тускай ортумак өөредилге черлериниң кол соругдалары болза:

тускай ортумак болгаш ниити ортумак эртемниг, тускай эртемниң аайы-биле теоретиктиг эргежок чугула билигдерлиг болгаш чаңчыккан практикалыг марксизм-ленинизмниң идеяларынга кижизиткен, масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын организастаарынга өөренип алган билиглерлиг, мергежилдиг тускай эртемниглерни белеткээр;

амгы үениң бүдүрүлгезиниң, эртемниң, техниказының, культура-негелдерин болгаш оларны сайзырадырының перспективаларын барымдаалап тургаш, тускай эртемниглер белеткээриниң шынарын үрезүүлүг сайзырангайжыдар;

өөреникчилерни мораль талазы-биле бедик шынарларлыг кылдыр, күш-ажылды болгаш ниитиниң өнчү-хөрөнгүзин коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, культурага, социалистиг интернационализмге, совет патриотизмге, социалистиг Төрөөн чуртуң камгалаарынга белеп болурунга кижизидер;

студентилерни бедик моральдыг мөзү-шынарларга, коммунистиг медерелдиг чоруккa, культурага, социалистиг интернационализмге, совет патриотизмге, социалистиг Төрөөн чуртуң камгалаарынга бедидип, ооң-дамыр талазы-биле белеткээр;

эртемден-башкы кадрларны белеткээр;

дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң башкы составының, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының чоггуур адырларында ажылдап турар дээди эртемниг специалистерниң мергежилин бедидер.

37 ЧҮҮЛ. Тускай ортумак өөредилге черлеринге кирер эрге

ССРЭ-ниң сес чыл школазы дооскан ийикпе ортумак эртемниг хамаатылзры тускай ортумак өөредилге черлеринге кирер эргелиг. Ортумак тускай өөредилге черлеринге кирерлерни ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң бадылаан чурумун ёзугаар чорудар.

38 ЧҮҮЛ. Тускай ортумак өөредилге черлериниң сургуулдарының практикалаары

Тускай ортумак өөредилге черлериниң сургуулдарының практикалаары өөредилге-кижизидилге ажылының база бир чугула кезээ болур, ооң түңелинде өөреникчилер тускай эртемниглер кылдыр ажылдаарынга өөренир, шынаарга техниктиг болгаш кодээ ажыл-агый тускай эртемнериниң аайы-биле — ооң аңгыда, ажылчын профессияларның бирозының талазы-биле мергежилдиг болурунга чаңчыгар.

Сургуулдарның практикалаарын тускай ортумак өөредилге черлериниң өөреникчилериниң практикалаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң бадылаан чурумунга дүүштүр боттандырар.

39 ЧҮҮЛ. Мергежил чергезинин тыпсыры болгаш диплом бээри

Тускай ортумак өөредилге черлерин дооскан кижилерге чедип алган тускай эртеминиң аайы-биле мергежил чергезин тыпсыр, доктааттынган майык ёзугаар диплом биле хөрөк демдээн бээр.

Тускай ортумак өөредилге черлерин дооскан, өөредилгеге улуг чедишкиниг болган, хөй-ниити ажылынга идепкейлиин илереткен кижилерге шылгаралдың дипломун тыпсыр.

VIII бөлүк

ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ

40 ЧҮҮЛ. Дээди өөредилге черлери

Дээди өөредилгени университеттерде, институттарда, академияларда болгаш доктаатkан чурум ёзугаар дээди өөредилге чери кылдыр санаткан өске-даа өөредилге черлеринде боттандырып турар.

Дээди өөредилге черлеринге хүндүскү, кежээки болгаш бот-өөредилгени чорудуп болур.

Бүдүрүлгеге ажылдавышаан дээди өөредилге черлеринге өөренири дээрге улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар кижилерниң тускай эртем чедип алырының болгаш мергежилин бедидериниң хевири болур.

Дээди өөредилге черлери боттарының ажыл-чорудулгазын ССРЭ-ниң Министрлер Төвүүлелиниң бадылаанын ССРЭ-ниң дээди өөредилге черлериниң дутайында дүрүмге болгаш ол дүрүмге дүүштүр дээди өөредилге черлери бүрүзүнүң ажылдап кылганы база дээди өөредилге черлериниң чагыртып турары министерствоунуң азы ведомствонуң бадылааны уставтарга үндезилеп чорудар.

41 ЧҮҮЛ. Дээди өөредилге черлериниң кол соругдалары

Дээди өөредилге черлериниң кол соругдалары болза:

маркисчи-ленинчи теорияны билир, тускай эртемниң талазы-биле болгаш масса-политиктиг база кижизидилге ажылының талазы-биле ханы теоретиктиг билиглерлиг, практиктиг чаңчылдарлыг бедик мергежилдиг специалистерни белеткээр;

студентилерни бедик моральдыг мөзү-шынарларга, коммунистиг медерелдиг чоруккa, культурага, социалистиг интернационализмге, совет патриотизмге, социалистиг Төрөөн чуртуң камгалаарынга белеп болурунга кижизидер;

амгы үениң бүдүрүлгезиниң, эртемниң, техниказының болгаш культуразының негелдеринге база оларның хөгжүлдезиниң перспективаларынга дүүштүр специалистерни белеткээриниң шынарын доктаамал сайзырангайжыдар;

специалистерни белеткээриниң шынарын бедидерине, ниитилелдиң база эртем-техниканың депшилгезинге идиг боор эртем-шинчилел ажылдарын күүседир;

өөредилге номнарын болгаш өөредилге хереклелерин тургузар;

эртемден-башкы кадрларны белеткээр;

дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң башкы составының, а ол ышкаш улус ажыл-агыйының чоггуур адырларында ажылдап турар кижилерниң мергежилин бедидер.

42 ЧҮҮЛ. Дээди өөредилге черлеринге кирер эрге

Ортумак эртемниг ССРЭ хамаатылары дээди өөредилге черлеринге кирер эргелиг. Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алышкыны ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң бадылааны дүрүм ёзугаар чорудар.

43 ЧҮҮЛ. Студентилерниң практиказы болгаш дээди өөредилге черлериниң доозукчуларының өөредилге эртери

Дээди өөредилге черлериниң студентилерниң практиказы болза өөредилге-кижизидилгелит ажылдың бир кезээ болур. Дээди өөредилге черлериниң студентилериниң практиказын ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозунуң бадылаанын практика дугайында дүрүмүн ёзугаар чорудар.

Дээди өөредилге черлериниң доозукчулары практиктиг чаңчылдарын сайзырангайжыдары-биле чогуур бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның администрацияларының удуртулгазы-биле база дээди өөредилге черлериниң контролюбиле тускай эртеминиң талазы-биле белеткел өөредилгени эртер.

44 ЧҮҮЛ. Квалификация тыпсыры болгаш диплом бээри

Дээди өөредилге черлерин дооскан кижилерге алган тускай эртеминге дүүштүр квалификациянны тыпсыр, доктаатkан хевириниң дипломун база хөрөк демдээн бээр.

Дээди өөредилге черлерин дооскан кижилерге алган тускай эртеминге дүүштүр квалификациянны тыпсыр, доктаатkан хевириниң дипломун база хөрөк демдээн бээр.

45 ЧҮҮЛ. Улус ажыл-агыйының специалистериниң мергежилин бедидери

Улус ажыл-агыйының специалистериниң мергежилин ССРЭ-ниң Министрлер Төвүүлелиниң доктаатkаа чурумун ёзугаар мергежил бедидериниң институттарынга дээди өөредилге черлериниң факультеттеринге болгаш салбырларынга эртем-шинчилел черлеринге, мергежил бедидериниң курстарынга, мурнакчы бүдүрүлгелерге бедидер.

IX бөлүк

СУРГУУЛДАРНЫҢ БОЛГАШ СТУДЕНТИЛЕРНИҢ ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

46 ЧҮҮЛ. Сургуулдарның болгаш студентилерниң эргелери

Сургуулдар болгаш студентилер өөредилге черлериниң лабораторияларын, кабинеттерин, аудиторияларын, номчулга залдарын, библиотекаларын болгаш өске-даа өөредилге-дузаалал черлерин база ол ышкаш спорт баазаларын, тудугларын, эт-хөрекселдерин болгаш өске-даа дериглерин халас ажыглаар эргелиглер.

Сургуулдар болгаш студентилер хоойлужудулгада доктаатkан чурум ёзугаар стипендия, дузаламчы, общежитие, интернат-биле, өөредилге-кижизидилге албан черинин медицина дузаламчызы-биле хандыртынар, транспортка халас азы чиик хөлези-биле чоруур болгаш өске-даа материалдыг дузаламчывы алыр эргелиг.

Бүдүрүлгеде ажылдавышаан өөренип турар сургуулдар болгаш студентилер хоойлужудулгада доктаатkанын ёзугаар ажылдап турар черинден немелде шөлээни алыр, кызырган ажыл неделязын ёзугаар ажылдаар болгаш өске-даа чигелделерни алыр эргелиг.

Профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлерин дооскан кижилер чедип алган тускай эртеминиң болгаш мергежилиниң аайы-биле ажыл-биле хандыртынар.

Сургуулдар болгаш студентилер боттарының хөй-ниити организацияларын дамчыштыр өөредилге чорудулгазын, идей-кижизидилгелиг ажылды сайзырангайжыдарының айтырыгларын, өөредилгенин, күш-ажылдың болгаш өөредилге чорумунуң айтырыгларын база ол ышкаш сургуулдарның болгаш студентилерниң өөредилгезинге, амыдыралынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажырынга киржир эргелиг.

47 ЧҮҮЛ. Сургуулдарның болгаш студентилерниң хүлээлгелери

Сургуулдар болгаш студентилер билиглерни база практиктиг ажылдарны доктаамал, ханы шиңгээдип алыр, өөредилге кичээлдеринге олуржур, өөредилге планнарында болгаш программаларында айыттынган бүгү онаалгаларны чогуур хуусаазында күүседир, бодунуң идейлиг болгаш культурлуг деңнелин бедидер, ниитилелге ажыктыг күш-ажылга, бот хандырылгага киржир, өөредилге-кижизидилгелиг албан черинин ниитики чурумунуң дүрүмнерин сагыыр хүлээлгелиг.

Сургуулдар болгаш студентилер сагылга-чурумнуг болгаш организастыг болур, социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерин сагыыр, ниитилелге удур кандыг-даа болуушкуннарга эптеш чок болур, социалистиг өнчүнү камгалаар болгаш быжыглаар, коллективтиң хөй-ниити ажылынга киржир хүлээлгелиг.

X бөлүк

БАШКЫ КАДРЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭРИ. БАШКЫ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГА. УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ.

48 ЧҮҮЛ. Өөредилге-кижизидилге черлеринге башкы кадрларны белеткээри

Өөредилге-кижизидилгелиг албан черлериниң башкы кадрларын белеткээрин университеттерге, институттарга болгаш өске-даа дээди өөредилге черлеринге, а чамдык мергежилдер талазы-биле тускай ортумак өөредилге черлеринге боттандырар.

49 ЧҮҮЛ. Эртемден-башкы болгаш эртем кадрларын белеткээри

Эртемден-башкы болгаш эртем кадрларын белеткээриниң кол хевири болза дээди өөредилге болгаш эртем-шинчилел албан черлеринге, мурнакчы бүдүрүлге черлеринге, а ол ышкаш мергежил бедидериниң курстарынга бедидер.

Ниити билигниң ортумак школаларынга, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш өске-даа өөредилге черлеринге удуртукчу ажылдакчыларны дээди эртемниг болгаш педагогика ажылының талазы-биле дуржулгалыг кижилериң ниитиден белеткээр.

Педагогика ажылдакчыларының профессионалдыг билиглерин улам сайзырангайжыдып, быжыглаар хемчегларни улус өөредилгезиниң чогуур органнары боттандырып чорудар.

53 ЧҮҮЛ. Педагогика болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының профессионалдыг албан-хүлээлгелерин күүседирине таарымчалыг байдалды тургузары.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери, улус өөредилгезиниң органнары болгаш албан черлери, министерстволар база ведомстволар педагогика болгаш улус өөредилгезиниң өске-даа ажылдакчыларының чедишкинниг ажылдаарынга база мергежилин үргүлчү бедидеринге эргежок чугула таарымчалыг чүүлдерни тургузарын, оларга хоойлу ёзугаар доктаатkан чигелделерни база артык эргежерни тыпсырын хандырар, а ол ышкаш педагогика ажылдакчыларының ат-алдарын камгалаарынче, оларның күжүн болгаш ажыл шагын шыныбиле ажыглаарынче сагыш салыр, ол кижилерниң дорт хүлээлгезин күүседириинден чардыктырбас.

54 ЧҮҮЛ. Чигелделер болгаш артык эргелер

Улус өөредилгезиниң ажылдакчылары хоойлу-дүрүмнү ёзугаар күрүне күсөли-биле төлээр узун хуусаалыг шөлээни алыр, көдээ черлерге одалгалыг болгаш чыртыктылыг халас чуртталга шөлүн ажылгаар, пенсия хандырылгазының талазы-биле артык эргелерни болгаш өске-даа чигелделерни база артык эргедерни ажылгаар.

55 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын онза ачы-хавыяазы дээш шаңнап, мактаары

Өзүп олурар салгакчыларны өөредиринге болгаш кижизидеринге база специалистер белеткээринге онза ачы-хавыяазы дээш улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын тургустунган корум-чурум ёзугаар:

ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаары-биле;

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның улус өөредилгезиниң ажылдакчыларынга хамаарышкан хоойлужудулгазы-биле тургустунган аттыг медальдар-биле, шылгаралдың медальдары болгаш демдектери-биле шаңнаары-биле;

ССР Эвилелиниң хүндүлүг аттарын болгаш эвилелдешкен республикаларның хүндүлүг аттарын тыпсыры-биле саналдап киирер.

XI бөлүк

АДА-ИЕНИҢ БАЗА УРУГЛАРНЫ КИЖИЗИДЕР БОЛГАШ ӨӨРЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОЛАРНЫ СОЛУП ТУРАР КИЖИЛЕРНИҢ ЭРГЕЛЕРИ БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

56 ЧҮҮЛ. Ада-иениң болгаш оларны солаан кижилерниң эргелери

Ада-иелериниң болгаш оларны солаан кижилерниң эргелери:

уругларны чурттап турар девискээриниң аайы-биле школа назы четпээн уругларның албан черлеринге болгаш ниити билиг школаларынга, а ол ышкаш профессионал-техниктиг азы тускай ортумак өөредилге черлеринге кижизидип, өөредири-биле киирер;

уругларны өөредириниң болгаш кижизидериниң айтырыгларын чугаалажырынга, боттарының уругларының өөренип турары өөредилге-кижизидилге албан черинин класстан дашкаар, школадан дашкаар болгаш кадыкпылга ажылдарын чорударынга киржир;

школаларда болгаш өске-даа өөредилге-кижизидилге албан черлеринде ада-иелерниң хөй-ниити комитеттерин (чөвүлелдерин) соңгуур болгаш аңаа соңгутуурар.

57 ЧҮҮЛ. Ада-иелерниң болгаш оларны солуп турар кижилерниң хүлээлгелери

Ада-иелер болгаш оларны солуп турар кижилерниң хүлээлгелери болза:

уругларны коммунистиг бедик мөзү-шынарның ёзугаарга, социалистиг оңчү-хөрөңгини хумагалап кадагалаарынга кижизидер, оларны күш-ажылга чаңчыктырар болгаш ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулгага белеткээр.

XII бөлүк

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕ-МАТЕРИАЛДЫГ БААЗАЗЫ

59 ЧҮҮЛ. Өөредилге-кижизидилге албан черлерин ажыдарының чуруму

Өөредилге-кижизидилге албан черлери чүгле чогуур бажыңнар, өөредилге дериг-херекселдери болгаш башкы кадрлар бар таварылгада ажыттынып болур.

60 ЧҮҮЛ. Өөредилге-кижизидилге албан черлериниң бажыңнарын ажыглаары

Улус өөредилге албан черлериниң өөредилге бажыңнарын чүгле ол хереглеле дорт ажыглаар.

61 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын хөгжүдери

Улус өөредилге албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын хөгжүдерин күрүне бюджединиң хөрөңгизи-биле база улус ажыл-агый планында көрдүнген капитал салыышкынарының күселиби-ле боттандырар. Бо сорулгага ол ышкаш бүдүрүлгелериниң, колхоэтарның, кооперативтиң болгаш өске-даа организацияларның хөрөңгизин оларның чөпшээрелин ёзугаар киирип болур.

Өөредилге-кижизидилге албан черлериниң бажыңнарын доктаатkан чурум ёзугаар бадылаан төлевилелдер-биле тудар ужуруг.

62 ЧҮҮЛ. Өөредилге-кижизидилге албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынга бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның киржилгези.

Күрүне бүдүрүлгелери, албан черлерин база организациялар, колхоэтар, кооператив, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары өөредилге-кижизидилге албан черлериниң өөредилге-материалдыг баазазын быжыглаарынга доктаатkан чурум ёзугаар киржир.

XIII бөлүк

УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ ДУГАЙЫНДА ХООЙЛУЖУДУЛГАНЫ ҮРЭЭНИ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

63 ЧҮҮЛ. Улус өөредилгезиниң дугайында хоойлужудулганы үрээни дээш харыысалга.

Бүгү-ниитиниң ыяап-ла өөренир сес чыл өөредилгезиниң дугайында, школаны хүрээ-хиттен аңгылаарының дугайында хоойлужудулганы үрээн болгаш улус өөредилгезиниң талазы-биле хоойлужудулганы өске-даа хевир-биле үрээн албан дужаалдыг кижилер болгаш хамаатылар ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлужудулгазында доктаатtынганын ёзугаар харыысалга хүлээр.

XIV бөлүк

ДАШТЫКЫ, ХАМААТЫЛАРНЫҢ БОЛГАШ ХАМААТЫЖЫЛГА ЧОК КИЖИЛЕРНИҢ ССРЭ-ГЕ ЭРТЕМ ЧЕДИП АЛЫРЫНГА ЭРГЕЗИ. УЛУСТАР АРАЗЫНЫҢ КЕРЭЭЛЕРИ БОЛГАШ ДУГУРЖУЛГАЛАРЫ

64 ЧҮҮЛ. Даштыкы хамаатыларның болгаш хамаатыжылга чок кижилерниң ССРЭ-ге эртем чедип алырынга эргези

ССРЭ-де чурттап турар даштыкы хамаатылар болгаш хамаатыжылга чок кижилер ССР Эвилелиниң доктаатkан хоойлужудулгазынга дүүштүр ССРЭ-ге эртем чедип алыр талазы-биле совет хамаатылар-биле дең эргелиг.

65 ЧҮҮЛ. Делегей керээлери болгаш оларны солуп турар кижилерниң эргелери болгаш хүлээлгелери

Делегей керээлери болгаш оларны солуп турар кижилерниң эргелери болгаш хүлээлгелери:

делегей керээлерин, оларны солуп турар кижилерни, ССРЭ-ниң, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның, автономиялыг республикаларның, автономиялыг областарның, национал округтарның, крайларның, областарның, районнарның, шаарларның, шаарларның районнарының Советтериниң депутаттарының, Советтерниң күүсекчи комитеттериниң, Советтерниң депутаттарының трудящи кижилериниң, Советтерниң депутаттарының трудящи кижилериниң депутаттарының, Советтерниң депутаттарының трудящи кижилериниң депутаттарының, Советтерниң депутаттарының трудящи кижилериниң депутаттарының

Бегеей бо хүннерде

Тайбың үениң шылгалдазы

ХАНОЙ. Демократтыг Вьетнамның школаларының херимнеринин иштинде болгаш коридорларында уругларның ыыт-шимээни база катап динмирепле турар. Ийиги чаданың школаларынын доозукчулары — чедиги классчыларда шылгалда кидян-түлүк чоруп турар. Вьетнам школачыларга ол дээрге тайбыцны катап тургусканының соонда эң баштайгы шылгалда боон турар.

Школаларны каастап шимээн. Ханойнуң 23 муң чедиги классчылары баштайгы шылгалдаларны тутканнар. Оларның хөй кезии күзүн профессионал-техниктиг болгаш түскай ортумак өөредилге черлеринге кирер азы найысыллалдың үлетпүр-бүдүрүлгелеринге, хоорай чоогунуң көдээ ажыл-агый кооперативтеринге ажылдаар. Оон өскелери ниитя билиг школаларынын үшкү чадазынга — он школазынга өөредилгезин уламчылаар.

Чедиги классчыларның түлүп турар шылгалдаларының темаларын оларның литература болгаш төөгү-даа, бойдуң дугайында эртемнин-даа талазыбиле оларның билиинин кайы хире ханызын тодарадыр.

Улус өөредилгезинин хоорай болгаш районнар органнарының төлээлекчилериннен база башкылардан тургустунган шылгалдаларны эрттирип турар.

А. МИНЕЕВ
СЭТА-ның корр.

Нүгүлдүг шуугаазынның буурааны

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Берлиннин солуннары болган чамдык политиктиг бөлүктернин төлээлекчилери ГДР-ге удур ийи хүн дургузунда хоозуң чулчуруушкунну кылып келген. Оон чылдагаанны кылдыр четвергten пятнаже дүне када ГДР биле Барыын Берлиннин аразында кызыгаарга болган таварылганы ажыглап турганнар. Шак ол үеде кызыгаар таңныылдары Барыын Берлинче дезин киреринден орадашкан бир-ле билдинмее кижини өлүрген деп нүгүлдү нептередипкен турган.

Июль 23-те ол бүгү өнчүкчөңгээлиг шуугаазын ат-алдар чогу-биле буурап, сойгаттынган. Ол черниң-биле 15.00 шак турда Шоссеттрассета кызыгаар хайгаралының черии таварты Барыын Берлинче Клаус Гомерг дээр кижи эртип бар чорган. Ол кижи хөй санныг кем-херек үүлгедишкиниери болгаш күрүне кызыгаарын чажыды-биле үреп эртериниң ораллажыышкыны дээш ГДР-ден үндүр сывыртказ турган. Солуннар, радио болгаш телезидение төлээлекчилериниң айтырыынга Гомерт харыылаан, ол шынап-ла четвергten пятницаже дүне Барыын Берлинче дезин киреринден орадашкан, ынчалза-даа ыызыгаар шуугумунуң девискээринге сагындырыг болдашкыннардан ара соксаан болган. Ол кандыг-даа балыгланыышкынга азы кемдээшкинге таварышпаан.

Оон мурнунда бодунуң үүлгеткени кемниг херээ дээш ол шиитпирген турган болгаш хоругдалдан келдерел ёзугаар хоспталганын база миннип чугаалаан.

Барыын Берлинче кирген соонда Гомертти барыын-берлин полициязының ажылдакчылары билдинмес черже аппарган.

Байдал улам шыңгыыраан

ЛОНДОН. (СЭТА). «Айыыл чок чорук күштериниң» сөөлгү үш хонук дургузунда чорутканы «корум-чурум тударының» ходелиишкиннери Ольстерде байдалды улам нарыдаткан болгаш чаа-чаа меңилдежишкиннерни болдурган, оон түнелиинде дөрт ирландылар өлген. Оон өске каш кижи балыгланган. Чамдык хоорайларда бомба частыышкынныларындан албан бажыңнары бузулган азы шуут үрелген.

Лонг Кеш дээр хорутдал лагеринде амгы үеде Соңгу Ирландияның хамааты эргелер дээш 600 демиселчилерин кандыг-даа суд болгаш истелге чокка тудуп турар.

Фестивальдың сөөлгү болуушкуннары

Фестивальчы ажыл-иштиң сөөлгү болуушкуннары эртип турар. Кинематографчылар биле солуннар төлээлекчилериниң чаңчыл апарган эртенги ужуражышкыны эрткен дыштанар хүнде мурнундагызындан орай этелээн: залчылар Ленинград чораан, чап-чаа келгеннер.

Мексиканың кинематографистери чурттуң төөгүзүнде революстуг болуушкуннарны көргүзүп турар «Ол чылдарда» деп чечен чогаал фильмин канчаар кылып, тургусканының дугайын парладга конференциязынга чугааланнар. Ол кинофильмде сураглыг киноактриса болгаш балерина Соня Амелио тырттырган.

— Мээң эң-не улуг күзелим — совет-мексика таланың кады кылыр фильминге ойнаарым болур — деп, ол чугаалаан.

Латин Американың оон өске бир чурту — Чилиниң төлээлекчилери боттарының кинематографиязы «ийиги удаа катап» тургустунуп турарын» журналистерге медеглээннер. Ол чурттуң чер дугайында кинофильминиң көрүлдези-биле конкурска кирген фильмнерни үндүрери июль 22-де доозулган. Чили кинематографистер социал айтырыгларын, амгы үениң политиктиг амыдыралының чугула болуушкуннарын көргүзеринче кино ажылдакчыларының чүткүлүн демдеглээн. Олар совет кино ажылдакчылары-биле чогаадыкчы кады ажылдажылганы калбартырынче чүткүлүн база чугааланнар.

Ол-ла дугайын революция дугайын төөгүп турар конкурска «Сүтьеска» деп кинолентаны киирген югослав кинематографистер база чугаалаан. Ол кино-тоожуда делегейнин ийиги дайынының чылдарында югославтың улустуң фашизмге удур демиселинин дугайын көргүскен.

Режиссер Стипе Делич оон ол фильминде югослав партизаннар дайынның артык күжүнге удур тиилелгеге ханы бүзүрел-биле демисежип турарын көргүскенин демдеглээн. Бистер чогум-на оларның ындыг маадырлыг, эрестиг болгаш кызымаккай чорууп көргүзерин орадаштывыс. Фильмни эң-не баштай ол болуушкуннуң черинге үндурген болгаш оон эң баштайгы көрүкчүлериниң аразынга ол үттүндурбас тулчуушкунунуң алды муң киржикчилери база олурган.

(СЭТА-ның корр.).

Демисел чидигленген

«Хөм мячик» клубунуң шаңналы дээш 1961—62 чылдарда төрүттүнген болдарның РСФСР-нин-ийиги зоназының шүүлде оюннарынга киржир дээш келген, өзүп орар, аныак футболистернің парады июльдуң 21-де республика найысылалынын Ленин аттыг шөлүнге болган.

Маргылдааның киржикчилериниге СЭКП Кызыл хоорүүскомунуң даргазынын орадакчызы Е. Удуракина, ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары Г. Иргит болгаш «Хөм мячик» клубунуң шаңналы дээш маргылдаалар эрттиринин Бүгү-эвилел штабынын кежигүнү В. Куделихин олар чүве чугаалап, футболистерге улуг-улуг спортчу чидиишкиннерлиг болурун күзээннер. Оон соонда зона маргылдаазынга киржип келген командаларның капитаннары совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинге турескаалдың баарынга дириг чечектерни салганнар.

«Совет Тыванын 5 чылы» стадионга зона маргылдаазының баштайгы оюнун Новосибирск хоорайдан келген «Космос» биле Омек областың «Юность» командаларының футболистери эгелээн. Ол ийи команданың кайызы-даа техника болгаш мергежил талазыбиле эки белеткенгенин көргүзүп, стадионда олурганнарга солун оюнун бараалгаткан. Спортчу чидиг демиселдин түнелинде сан 2:1 болуп, Омек областын футболистери тиилээн. Ол оюнуң соонда Тыва АССР-нин «Чебурашка» деп командазы биле Курган областың футболистери ужураштыр-ган. Оюннуң эгезинден төнчүзүнге чедир кайы-даа командаларның хаалгазының чанынга душкүүрлүг демисел болган. Ынчалза-даа Курган областың оолдары бистиң командавыстың хаалгазынче бир санны кире депкеш, тиилекчи болуп үнген.

Зона маргылдаазында киржип турар 10 команданы ийи белүкке чарган. Үш ужуражылганың соонда бирги белүкте Омск областың командазы чаңгыс-даа аштырыышкын чок чоруп орар. Ол команда Новосибирск биле Томск хоорайларның футболистерин уткан. Ийиги белүкте эрткен чылын бо зонага чемпион болган Кемерово областың оолдар командазы Челябинск биле Иркутск областарның аныак футболистерин чиири-биле удуп алган, ук оюннарга бүгү эвес белеткенгенин көргүскен.

Маргылдаа үргүлчүлеп турар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: зона маргылдаазының түгүн командаларның капитаннары көдүрүп турары (үстүнде); оюн үезинде мячик дээш демисел (адаанда).
Авторнуң фотолары.

Макталдыг бригада

Барыын-Хемчик районнуң харылзаа белдириниң ажылдакчыларының чонга ачы-дуза чедиреринин талазы-биле боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин эки күүседир дээш калбарган социалистиг чарыкының бирги одуруунда чолаачылар бригадазы чоруп турар. Коммунист эш К. Даңзыга удурткан беш чолаачы составтыг бригада бирги кварталдың планын 110 хуу, а ийиги кварталдың 130 хуу күүседткен.

Бригада кежигүннери колдуунда хоочун чолаачылар. Чижээлээрге, эш О. Каң-оол 8 чыл, С. Дүктүг-оол 9 чыл дургузунда чолаачылап ажылдап турар.

Харылзаа белдириниң чолаачылары районнуң бүгү-лө чурттакчылыг суурларының аразынга чүк соөртүрүнүң планын ажыр күүседир дээш хайнышкынныг ажылдап турар.

С. ТАВА-САМБУУ.

КИЖИ МАГАДААР

Чоокку хүннерде эрткен херожееннерниң съездизинге тураскаатказ ураң-шевер кылыглар делгелгезин улуг сонуургал-биле көрдүм. Делгелгеня көргеним соонда бодалымга мындыг чүүл кирди. Сөөлгү чылдарда солуннар арынналырыга тураскаал белектер дугайында хөй-хөй авторларның материалдары парлаттынганын билир бис.

Мен үстүнде делгелгени көргем, оларның иштинден тергиин ажыдарга үнделеэш, белек кылдыр садарыбиле кылып ап болур чүүлдер бар деп боладым. Өвүр районда Арат-оол Аранмаанның чаш уруг кедер торгу тодарлыг анай кежи чүчакты, бөртү, бопукту магададым. Кылганы шевер, чараш.

Чоон-Хемчиктиң Чыраа-Бажында херожееннер човүлелиниң шилип чорутканы Ооржак Күдерииң шокаларын кылганы шай согаажы болган ыяштан оюп сиилбин кылганы «Дезиг ажт», «Он ийи адыр мыйыстыг сыын» деп ажылдары олзагай ылгалыр чорду.

Найысылал Кызыла тураскаал белектиң тускай саадынга мындыг болгаш өске-даа хөй янзы херимниң ураң-шевер кылыгларын бүдүрүп кылгаш, садар үүве болза ону черле ким алыксавас деп.

В. ЧАЛБАА.
музей ажылдакчызы.

ТРЕНЕР ЛАТЫНИНА

—Гимнастика талазы-биле маргылдааларга чүгле режиссёрнүң ролюн күүседир апарганымга мынчага дээр мырыңай шуут бүзүревес-тир мен — деп, алдарлыг совет гимнаст, Мельбурнга болгаш Римге болган олимпий оюннарының тулган чемпиону Лариса Латынина чугаалаар.— Кажан мээң өөренчилерим маргылдаа үезинде снарядтарга шимээнжикин кылып турда мээң бодалым, бүгү сеткил-сагыжым база-ла ол шимчээшкиннерни, оларның кылган чаңгыларын кылып, чедишкинниг болган таварылгаларга хүүмүзүрүн-даа турар шыкаш сагындырар ийнә — деп, ол чугаазын уламчылады.

Мен маргылдаалар үезинде тренер Латынинаны чаңгыс удаа эвес хайгаарап келген мен. Ол үргүлчү-ле сүүдеккен кижи болгуруп хөлчок ораңдаалар. Чамдыкта харыда-даа хөлүн эртирер оолдуң апаар.

Латынина тренерлеп келген үезинде кылып келген ажылын мактап чугаалаар хөңнү чок. Айдаа шоолуг ажыл кылбаан ышкаш сагындырар. Ынчалза-даа ССРЭ-нин гимнастика талазы-биле херожееннериниң ширилиндек командазын удуртуп келгенинің үезинде оон кижизидикчилери улуг чедишкиннерни чедип ап келген. Ол дугайын делегейниң бүгү спорт чулары, спорт организациялары магадан демдеглеп турар.

Лариса Латынина 1966 чылдан эгелеп тренерлеп эгелээн. Баштайгы үеде аныак тренериниң мурнунга дыка нарын, берге сорулга салдынган турган. Оон-биле кады сураглыг гимнастар Тамара Манина, Софья Муратова, Полина Астахова, Лидия Иванова, Тамара Люхина олар гимнастика маргылдааларынга киришпейн барганнар. ССРЭ-нин ширилиндек командазының тренериниң мурнунга мырыңай чаа составтыг команданы катап тургузар дугайында айтырыг турун келген. Харын-даа чаа команданы бүгү чүвени билар, дуржулгалыг гимнастардан эвес, а чүгле өөреникчи уруглардан тургузар ужурга таварышкан. Удаваанда школачы уруглар гимнастика талазы-биле делегей маргылдааларынга киржир эгелээн.

Чаа, нарын мергежилгелерни бичии уругларга өөредирге, олар эдэгир, шимченгир болгаш дүрген өөреницел болганын Латынина эскерип каан. Ынчангаш аныак гимнастар командазын шилип ап турган, келир үеде «кайгамчык талантылыг команда» тургустунарынга ол бүзүреп турган.

Лариса Латынинаның маргылдааларга киржип турган үезинде чурттуң янзы-бүрү булуңнарынга бичии уруглар-биле ажылдап чаңчыккан, байлак дуржулгалыг, талантылыг тренерлер тыптып келгилээн. Оларның чамдыктары, хоочун башкылар келир үеде чурттуң шилиндек командазынга кирип болур шыырак гимнастарны белеткээн.

Тамара Люхинаны кижизиткен тренер Юрий Штукман, Любовь Бурданы шилиндек командага белеткээн. Лариса Петрик биле Тамара Лазакович—Викентий Дмитриевтиң өөреникчилери. Регильд Кишытың өөреникчизи Ольга Корбут сөөлгү үеде гимнастикага кайгамчык чедишкиннерни чедип алган. Тренер Владислав Расторопский Людмила Турищевага келир үеде делегейниң болгаш олимпий оюннарының тулган чемпиону болур орукту ажыдып берген.

Ынчалза-даа команда талазы-биле демиселге чаңгыс кижи дег сагыпга-чурумнуг болур чорукка чаңчыктырын кижизидери эргежок чугула. Ынчангаш Лариса Латынина кижи бүрүзүнүң түс-түс программаларынга, ажыл-чаңыңга эдилгелерви киирер ужурга таварышкан.

Тренер бүрүзү бодунуң командазының чедишкинниг болуруп күзээр. ССРЭ-нин шилиндек командаларының тренерлериниң оорушкузүдаа, хомудалы-даа инитп. Олар кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр бот-боттарынга чөпшээрешпейн, үр-ле маргыжып болурлар, ынчалза-даа ол бүгү сөөлүнде барып чаңгыс саналга, шиитп түңнелге чедирип келири чугаажок.

Ажы-ажы ажыл-чаңгыс уруглар-биле канчаар ажылдап турар силер?—деп, Латынинадан айтырарга «чүгле чөптүг арга херек» деп харыылап каар.

«Талант-биле кызымак чоруктуң кайызын үнелээр силер?»—деп айтырыгга, Латынина мынчаар харыылаар: «Талант, гимнастикага ынакшыл, мергежил болгаш хүнбүрү күжениишкиниг ажыл эргежок чугула».

Лилия КОВАЛЕВА.
ПМА.

В. И. Ленинге тураскаатказ

В. И. Ленинге тураскаатказ делгелге дүүн Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бажыңында ажыттынган. Олуг Шушенскоениң чурук галереязы организастаан. РСДРП-нин II съездизиниң 70 чыл болганынга холбаштырган ол делгелгени Тыва АССР-нин культура министри эш М. С. Хомушку ажыткан. СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш Д. Ооржак допчу чүве чугаалаан, республиканың культура амыдыралынга бо делгелгениң улуг ужур-дузалыын демдеглээн.

Мында ССРЭ-нин улустуң чурукчузу, ССРЭ-нин ураң чурулга академиязының корреспондент-бежигүнү, Күрүве шаңналдарының лауреады Н. Н. Жуковтуң 32 ажылдарын делгээн. Сураглыг совет чурукчунуң хөй чылдар дургузунда ажылдап келген турускаа чуруктарында В. И. Ленинниң ажыл-амыдыралын оңза билдингир болгаш шыны-биле көргүскүзээн. «Студент чылдар», «Маркс-биле сүмележилиҥерем», «В. И. Ленин индирде», «Интервенцияның чылларында», «Ленин уруглар аразында» болгаш өске-даа чуруктарда баштынчының бистиң партиязыстың болгаш күрүневисти тургузар дээш аажок улуг ажыл-ижиниң янзы-бүрү үелерин каракка көзүлдүр, сагышка артып калыр кылдыр көргүскени шынап-ла магалыг.

Кубок—динамочуларда

Футболга бистиң республиканың кубогу дээш «Динамо» биле «Торпедо» командаларның түңнел оюну воскресеньеде «Совет Тыванын 5 чылы» стадионга болуп эрткен. Маргылдааның баштайгы минуталарында «Торпедонуң» ойнакчылары удурланыкчызының хаалгазынче киргеш, командаңын тиилелгеге чедиргеп. Оюннуң түңнели 4:1 болуп, «Динамонуң» тиилелгези-биле доозулгаш.

Футболга республиканың эрткен чылгы чемпиону — «Динамо» мергежилдиг оюнубиле таилекчи болуп үнгеш, республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң футболга шилчиир кубогун чаалап алган.

(БИСТИҢ КОРР).

«Телевидение»

ИЮЛЬ 24-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Уругларга фильм. 18.50 — Телемедээлер. 19.05—**«Автомобиль, хоорай болгаш бис».** Документалдыг фильм. 19.15 — **«Тараажының судалы».** Дамчыдылга. 19.45 — Документалдыг фильм. 20.00— ножурнал. 20.25— **«Челээш».** 20.25—**«Челээш».** Дамчыдылга. **«Телетен»** шоодуглуг тележурнал. 20.15— **«Фитиль».** Киножурнал. 20.25—**«Челээш»** Дамчыдылга. 21.10—Документалдыг фильм. 21.20—Телемедээлер. 21.30—Чарлалдар, реклама. 21.30—23.00—**«Иван Бровкин кур черде»** Кинокомедия.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНОТЕАТРААРДА

ИЮЛЬ 24-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: **«Угаандан утундурбас»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда:

«КАА-ХЕМ»: **«Кара тажы»** 15.00, 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Күрүне херектээни»** 11.30, **«Чечек болгаш дам»** (2 сериязы катай) 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«5 «б»-де хөктүг оол»** 9.00, 10.40, 12.40, **«Боду билдингир»** 14.20, 16.30, **«Телептиг өг-бүлелер»** 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТР: **«Дүне сылдыстар»** 15.00, **«Бодунуң туружунда кижи»** 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

Өрт айыылын болдурбас

УРУГЛАРНЫ ОТ-БИЛЕ ОЙНАТПАҢАР

Өрттүң тыптып келир чылдагааннары янзы-бүрү, ынчаллажок оларның өөскүп үнериниң чамдык чылдагаазы (беш өрттүң бирээзи-ле) бичии уругларның от-биле кайы хамаан чок ойнап турарындан өөскүп турар. Ол дугайын кап чыл улаштыр чорудуп келген анализ көргүскен.

Бичии уругларга от тудуспазы, от херекселдери-биле ойнатпазы, а элээдилерин оттуу овларымчалыг ажыглап билиринге өөредири ада-иелерден хамааржыр. Чаштар чеди хар четкиже чедир боттарының оюнунга улуг кижилерниң, тодаргайлаарга, ада-иелериниң, чоок кижилериниң кылый турар ажылын, оларның ажы-чаңын өттүнүп ойнаарлар. Чаштың сонуургалы улуг. Ылангыя «ону тутпа», «ону кылба» дээш сөстер оон сонуургалын улам хайныктырар. Иези серенгини шаптарга, печкада ыыштар кывар, керосин лампазы чырыыр, бажың ишти чылыыр, дмданныг чем белен апаар. Улуг улузу чокта бичии уруг ол бүгүнүү боду кылыптарын оралдажыр, ойнаарактарын «чемгерер» дээш база-ла электроплиталарны изидип, печкага отту сала бээр. Бо бүгүнүң түңнелинде өрт үнер болгай.

Ынчангаш ада-иелериниң талазындан серемчилелдиг болуру черле чугула. Чамдык кижилер бичии уругларын «билир улус, «ажырбас улус» дээш, от аймаа-биле кайы хамаан чок ойнадып, оларны хайгаарал чок ээп бажыңга каапташ, ажылдап чорун турарлар. Бүгү чүве кезээде экн чаяанныг болур эвес, таварылга болуп оттуг кезек печкадан ушкунганда, электроприборлардан сонга, стол нестери кыпканда бичии кижилер оны баш удур өжүрүп күш четпестер, ангдап дезерлер. Оон ам өрт үнер.

Ындыг таварылгалардан болган өрттериң чамдыызын чугаалап көрейн. Эрзин районга бөлүк бичии оолдар серенги-биле ойнап турган, кыварчаар чүүлдер складын өрттеткеннер. Оон когаралы 2 муң рубль болган. Ол-ла районнуң бир суурунга өгге уругларны хайгаарал чок каапкаш баарга, өрт үнген, өг иштиниң этхерекселя байтык бичии чаштар өртенгеннер. Эрткен чылдан бээр ындыг янзылыг берге таварылгалар Терлиг-Хая суурга, «Сүт-Хөл» совхозка болган Барыын-Хемчик районга болгулаан.

Чүгле эрткен чылдың дургузунда от-биле ойнаан чаштар 35 удаа өрт өөскүткен. Оларның чамдызы улуг когаралды ажыл-агыйларга таварыштырган. Чижээ, апрель 29-та Бочетово суурга бичии оолдар улуг складты өртеткенинден 6 муң рубльдин когаралы болдунган.

Улуг кижилерниң, ылангыя чаштарга хамаарыштыр кайы хире серемчилелдиг болурун бо чижектер көргүзүп турар. Школа, ясли-садтарның, комсомол, пионер организацияларының кижизидилге ажылынга дузалашпышаан, бичии уруглар бажыңнга турар үеде оларны каракта хайгаараары, от-сереңги, өскбижек дээн ышкаш чүүлдерби-ле ойнатпазын ада-иелерге база катап чагыры черле артык эвес.

В. САННИКОВ,
өрт намгалалыының инспектору.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харылсалгалыг секретарының 23-35, партийжа амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, көдээ ажылгый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Пар. ама. 2. Тираж 15.953 ЧАГЫГ 2263.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—00738